

УДК 341:342.7

Орлова О.О. ©

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-1-66-69

ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ ДОКТРИНИ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ ЯК КРИТЕРІЮ ВИОКРЕМЛЕННЯ КАТУВАННЯ ВІД НЕЛЮДСЬКОГО АБО ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ

Розглянуто види поведження/покарання, заборонені ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Здійснено аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо розмежування понять «катування», «нелюдське поведження чи покарання» і «поведження чи покарання, що принижує гідність».

Досліджено доктрину мінімального рівня жорстокості як критерію виокремлення видів поведінки/покарання, заборонених Конвенцією.

Ключові слова: права людини; катування; нелюдське поведження чи покарання; поведження чи покарання, що принижує гідність; мінімальний рівень жорстокості, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Сьогодні дослідження та викорінення катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження чи покарання є актуальним, адже, навіть враховуючи сучасний ступінь розвитку людства, прагнення до гуманних способів вирішення будь-яких конфліктів, і досі наявним є факт їх застосування [1, с. 62].

Стаття 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод містить положення, згідно з яким жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поведження чи покарання [2]. Заборона катувань чи інших видів нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання, виступає правом і, одночасно, гарантією таких невід'ємних прав людини, якими є право на життя, свободу та особисту недоторканість, право на повагу честі й гідності.

Розглядаючи питання щодо порушення статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини спирається на доктрину мінімального рівня жорстокості, що застосовується при відокремленні катувань від нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання. Проте, щоб розуміти під поняттям «мінімальний рівень жорстокості», як встановити та визначити, в яких випадках і за яких обставин є порушення статті 3 Конвенції, та розмежувати види поведження чи покарання, слід звернутися до практики Європейського суду з прав людини.

Отже, метою цієї статті є дослідження доктрини мінімального рівня жорстокості та спроба на основі рішень Європейського суду з прав людини визначити перелік обставин, які можуть бути враховані при кваліфікації.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В Указі Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25 серпня 2015 року № 501/2015 зазначено, що катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження чи покарання залишається системною проблемою в Україні [3]. На підтвердження цього виступають результати загальнонаціонального дослідження «Що українці знають і думають про права людини», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та за ініціативою Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав

людини і ГО «Центр інформації про права людини», стало першим і унікальним масштабним соціологічним дослідженням у сфері прав людини [4].

Значними з аспекту вказаної проблематики є дисертаційні дослідження Е.В. Шишкіної [5] та А.Ю. Замули [6], статті В.В. Лутковської [7] та Я.В. Охоти [8].

Виклад основного матеріалу. Встановлюючи абсолютну заборону, стаття 3 Конвенції не дає відповіді на питання, що слід розуміти під поняттям “катування”, що таке “нелюдське поводження чи покарання” і чим є “поводження чи покарання, що принижує гідність”.

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що, приймаючи рішення, він виходить з обставин конкретного випадку. Таким чином, абсолютна заборона, закріплена в ст. 3 Конвенції, спирається на відносні критерії, які підлягають встановленню кожного разу при розгляді справи.

Розглядаючи питання щодо порушення ст. 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Суд спирається на доктрину мінімального рівня жорстокості. Сутність цієї доктрини може бути зведена до такого: щоб підпадати під дію ст. 3, погане поводження має досягти мінімального рівня жорстокості [9].

Отже, слід звернутися до практики Європейського суду з прав людини. Доктрина мінімального рівня жорстокості полягає у визначенні, чи досягли діяння певного рівня жорстокості, а також до якого виду неналежного поводження вони належать. «Запровадження цього принципу зумовлено необхідністю не допустити розгляду ситуацій, які не становлять реальної загрози особистій недоторканості особи, хоча за зовнішньо-формальними ознаками їх можна розглядати як неналежне поводження. За цим принципом Суд не спирається на психологічні уяви заявника, а аналізує сукупність обставин у справі щодо наявності порушень ст. 3 Конвенції», – зазначає Е.В. Шишкіна [5].

Встановлюючи рівень жорстокості, силу спричинених страждань, ЄСПЛ виходить із обставин конкретної справи, при цьому він враховує: «інтенсивність та жорстокість поганого поводження, тривалість цих дій, їх фізичний чи психологічний ефект, характер поводження, за яких обставин, яким чином, якими методами та способами вони здійснюються» («Ірландія проти Сполученого королівства» [9]), а в деяких випадках – стать, вік та стан здоров'я жертви та інші обставини («Селмуні проти Франції» [10]).

Як зазначає Я.В. Охота, жорстоке поводження – це комплексне поняття, яке розкривається через визначення характеристик його складових понять: катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Незважаючи на досить слабку термінологію, зазначені поняття, які спільно іменуються терміном «жорстоке поводження», можуть бути тлумаченні змістовно і практично за допомогою великої кількості чинних міжнародних документів і багатой судової практики про заборону такого поводження. Жорстоке поводження ніколи не можна розглядати як абстрактний акт, що здійснюється поза конкретним контекстом. Під час його оцінки потрібно брати до уваги необхідність поважати людину, включаючи її психологічну, етичну і фізичну недоторканність, враховуючи всі обставини справи [8].

Порушення статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – це, як правило, насильницькі дії. Однак далеко не кожний акт насильства є порушенням зазначеної статті: певні страждання фізичного або морального характеру можуть складати необхідний елемент законних дій або бути обумовлені об'єктивною необхідністю [11, с. 29-30].

До кваліфікації поводження як такого, що принижує гідність, Європейський суд з прав людини відніс також умови утримання в'язнів, наголошуючи на універсалізмі положень ст. 3 ЄКПЛ, за яким затриманим чи ув'язненим особам належить обсяг усіх прав, що притаманні гідності кожної людини [5].

Існують й інші варіанти визначення. Поводження або покарання вважається нелюдським, якщо воно „має умисний характер, застосовується щоразу протягом кількох годин поспіль і спричиняє якщо не реальні тілесні ушкодження, то принаймні сильні фізичні та душевні страждання». Таким, що принижує гідність, Європейський Суд з прав людини визнає поводження, яке «має викликати у жертви почуття страху, пригніченості та неповноцінності, образити і принизити її та зламати фізичний та моральний опір» [7, с. 7].

Ступінь страждань потерпілого від катування є поняттям суб'єктивним, оціночним і залежить від ряду факторів. З достатньою точністю визначити його навряд чи можливо. Тому для констатації тортур досить встановлення самого факту нестерпного страждання потерпілого, яке зумовлює певну його поведінку в інтересах особи, що за-

стосовує тортури. Отже, фізичні і моральні страждання необхідно розрізняти не за їх ступенем, а за характером подразника, що викликає такі страждання [6].

Так, наприклад, у справі «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) Суд визнав катуванням застосування так званого палестинського підвішування (диби) [12]. У справі «Аккоч проти Туреччини» (Akkoc v. Turkey, Judgment of 10 October, 2000) Суд констатував факт катування на тій підставі, що заявницю роздягали, били, застосовували до неї електрошок, поміщували у крижану та гарячу воду, впливали на неї гучною музикою та яскравим світлом [13].

У справі «Ілхан проти Туреччини» (Ilhan v. Turkey) Суд розцінив як катування удари прикладом гвинтівки у сукупності з побиттям руками й ногами, що спричинили потерпілому тілесні ушкодження й тривалу втрату функцій мозку [6].

При розгляді справи Ірландії проти Великої Британії (1978 р.) Суд дещо змінив формулювання змістів:

– катування – зумисне нелюдське поводження, яке завдає серйозних і жорстоких страждань;

– нелюдське поводження або покарання – заподіяння сильного фізичного або душевного страждання;

– принижуюче гідність поводження або покарання – погане поводження такого роду, яке спрямоване на те, щоб викликати у жертв почуття страху, пригніченості та неповноцінності з метою образити, принизити або зламати їх фізичний та моральний опір [6, с. 39].

Висновки. Практично неможливо дати чітку класифікацію обставин, які Європейський суд з прав людини бере до уваги при вирішенні питання, чи сягають страждання, спричинені потерпілому, мінімального рівня, котрий дає можливість визнати погане поводження катуванням. Річ у тому, що поняття “страждання” включає в себе не стільки об’єктивні, скільки суб’єктивні моменти, внаслідок чого дуже складно піддається визначенню.

Отже, доктрина *мінімального рівня жорстокості* застосовується при відокремленні катувань від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження й покарання і складається з таких ознак, як: мета, навмисний характер, рівень тяжкості фізичних та/або душевних страждань, стать, вік, стан здоров’я жертви, суб’єктивне сприйняття людиною себе як особистості.

Бібліографічні посилання

1. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навч. посібник / кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД. 2017. 224 с.
2. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.
4. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / І. Бекешкіна, Т. Печончик, В. Яворський та ін.; за заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.
5. Шишкіна Е.В. Концепція заборони неналежного поводження з людиною та її еволюція в діяльності Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009.
6. Замула А.Ю. Міжнародно-правова заборона катування як фактор впливу на ефективність боротьби з тероризмом: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 285 с.
7. Лутковська В. Європейські стандарти заборони катування. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини / Український центр правничих студій. Київ, 2001.
8. Охота Я.В. Визначення «жорстокого поводження» // Часопис Київського університету права. Київ. 2013. № 4. С. 372-376.
9. Case of Ireland v. The United Kingdom, 5310/71 Council of Europe: European Court of Human Rights, 18 January 1978. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>.
10. Case of Selmouni v. France, 25803/94 Council of Europe: European Court of Human Rights, 28 JULY 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58287>.
11. Червяцова А.О. Право на життя та заборона катувань у рішеннях Європейського суду з прав людини: аналіз судової практики за статтею 2 і 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: навчальний посібник. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 308 с.
12. Case of Aksoy v. Turkey, 21987/93 Council of Europe: European Court of Human Rights, 18 December 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>.
13. Case of Akkoc v. Turkey 22947/93 22948/93, Council of Europe: European Court of Human Rights, 10 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58905>.

Надійшла до редакції 04.04.2018

SUMMARY

Orlova O.O. Defining components of the doctrine of the minimum level of cruelty as a criterion for distinguishing between torture and inhuman or degrading treatment or punishment. The article deals with types of treatment/punishment prohibited by the article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. European Court of Human Rights' practice is analyzed concerning distinction the following terms: "torture", "inhuman treatment or punishment" and "treatment or punishment humiliating human dignity".

Torture prohibition or prohibition of other types of inhuman treatment or treatment/punishment humiliating human dignity is the right and at the same time it is the guarantee of the following inalienable human rights: the right to life, the right to freedom and personal inviolability, the right to respect to honor and dignity. The doctrine of "minimal level of brutality" as a criterion of separation of types of behavior / punishment prohibited by the Convention is studied.

It is drawn the conclusion that it is impossible to give the exact classification of circumstances, taken to the attention by the European Court of Human Rights while deciding issues whether sufferings caused to a victim reach the minima level allowing to recognize a bad treatment as torture.

The matter is that the notion "suffering" embodies not thus much objective but thus much subjective moments, owing to which it is extremely difficult to define this notion.

Constituting the level of brutality, the strength of caused sufferings, the European Court of Human Rights comes out of the circumstances of each concrete case, herewith it takes into consideration: aim, intentional disposition, intensity and brutality of weak treatment, duration of these actions, the level of gravity of physical and/or mental sufferings, methods and ways of their realization, sex, age, state of health of a victim, subjective perception of a human being himself/herself as a personality.

Key words: human rights, torture, inhuman treatment or punishment, treatment or punishment humiliating dignity, minimal level of brutality, European Court of Human Rights.

* * *

УДК 342.7

Пайда Ю.Ю.[©]

кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-1-69-73

**ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Розглянуто визначення поняття «права людини». Наголошується, що особливого значення в контексті захисту прав людини набуває саме право на захист. Приділено увагу характеристиці і видовій класифікації механізму захисту прав людини. Наведено видову класифікацію прав людини. Проаналізовано юридичні гарантії прав людини з позиції юриспруденції та філософсько-правового інструменталізму.

Ключові слова: права людини, людина, гарантії, гарантії прав людини, юридичні гарантії.

Постановка проблеми. Сьогодні захист прав людини розуміється як одна з неодмінних ознак сучасної держави, забезпечення реальності прав і свобод людини та громадянина, виступає своєрідним індикатором сталості й зрілості такої держави. Певна річ, що така позиція є результатом поступового становлення державно-правових поглядів у напрямку визнання людини, її прав, свобод і законних інтересів найвищою соціальною цінністю, орієнтиром в діяльності держави й усіх суспільних інститутів. Важливу роль у цьому відіграють гуманістичні за своєю спрямованістю теорії громадянського суспільства, природного права, соціальної й демократичної держави. Зазначимо, що саме остання є якісно новою моделлю держави, в основу якої покладається пріоритет прав і свобод людини і громадянина, їх реальність, забезпеченість достатніми й адекватними правовими засобами, гарантованість з боку держави [1, с. 118]. Тому ґрунтовні розробки і пошуки оптимальних моделей вдосконалення і оптимізації механізму захисту прав лю-

© Пайда Ю.Ю., 2018